

Віктар ЧЭЧАТ,
прафесар кафедры педагогікі
і псіхалогіі пачатковага
навучання
БДПУ імя Максіма Танка,
доктар педагогічных навук

НАСТАЎНІК, ВЫХАВАЛЬНІК, ГУВЕРНЁР

У розных краінах свету, у тым ліку Расіі і Беларусі, багатыя (заможныя) сем'і наймалі педагогаў для выхавання і навучання дзяцей. Функцыі гэтых педагогаў былі рознымі. Адна катэгорыя (гувернёр, гувернантка, бонна) займалася пераважна выхаваннем дзяцей, пры гэтым гувернёры выхоўвалі хлопчыкаў, а гувернанткі — дзячынцаў (даволі часта гувернантак прымалі ў сям'і да замужжа гэтых дзячынцаў). Другая катэгорыя педагогаў (настаўнікі, рэпетытары) навучала дзяцей, давала ўрокі (літаратуры, геаграфіі, матэматыкі, мовы, музыкі, спеваў, танцаў і інш.), рыхтавала дзяцей да паступлення ў навучальныя установы. Трэцяя катэгорыя гэтых педагогаў адначасова і навучала, і выхоўвала дзяцей.

У ПЕРЫЯД царавання Пятра I у Расію сталі прыязджаць інашаземцы. Многія з іх уладкоўваліся ў сем'і ў якасці гувернёраў і настаўнікаў. Яны навучалі дзяцей танцам, спевам, ігры на музычных інструментах, манерам паводзін, правілам свецкіх гутарак і этыкету. Некаторыя з гувернёраў і настаўнікаў не спраўляліся са сваімі функцыямі, бо не мелі спецыяльнай падрыхтоўкі. І тым не менш было вельмі модна запрашаць інашаземцаў на працу ў сем'і. Гэтым бацькі паказвалі сваё багацце і перавагу над іншымі, каб заняць больш высокае і пачэснае месца ў тагачасным грамадстве.

Сярод гувернёраў былі таленавітыя педагогі і выхавальнікі. Такім, напрыклад, быў Жан Ралей — гувернёр вядомага дзяржаўнага дзеяча, музыканта, кампазітара, князя Міхала Клеафаса Агінскага. Вось як успамінае сам М. К. Агінскі пра свайго першага сямейнага педагога:

Гувернёр (фр. *gouverneur*) — у дваранскай ці буржуазнай сям'і выхавальнік, якога наймалі для навучання і выхавання дзяцей.

Бонна (фр. *bonne* — няня) — у дарэвалюцыйнай Расіі выхавальніца 3-га мяжы, якую наймалі буржуазна-дваранскія сем'і для догляду за маленькімі дзецьмі, з мэтай іх развіцця і выхавання.

«Яму споўнілася 37 гадоў, калі ён стаў маім гувернёрам. Знешнасць яго гаварыла пра сціпласць і няшчоту, якія заўсёды прысутнічалі ў яго наводзінах. Рэлігійны, без ханжаства, напоўнены ведамі і эрудыцыяй, ён ніколі не дэманстраваў недантычнасць, прапаведуючы самую чыстую мараль усімі сваімі дзеяннямі.

Не ведаючы ніколі пачуцця нянавісці, помсты, ён аддаваўся бясконцаму задавальненню аказваць дапамогу бедным і заспакойваць няшчасных. Яго цанілі і наважалі мае бацькі і ўсе людзі нашага дома, а таксама жыхары сядзібы, бо ён быў адвакатам і абаронцам усіх тых, каго несправядліва абвінавачвалі ці хто прыходзіў за дапамогай да яго.

Жан Ралей быў сапраўды тым, каго называлі «хадзячай» бібліятэкай. Ніякая галіна адукацыі не была невядомай яму. Стараючыся, якую яму прыбілі з малых гадоў, наставіла яго ў такую сітуацыю, што ён не мог ігнараваць тое, што трэба ведаць, каб стаць сапраўдным настаўнікам. Цудоўная памяць давала яму магчымасць адказваць на ўсе пытанні, якія яму задавалі пра малавядомыя рэчы: ніколі не маючы фанабэрыі выказваць свой пункт гледжання як беспамылковы, ён абаніраўся на аўтарытэт аўтараў, якіх дакладна цытаваў. Яму было ўсё роўна, на якіх прадметах задавалі пытанні: на старажытнай ці сучаснай гісторыі, пра нейкія падрабязнасці з жыцця вядомага чалавека мінулых часоў ці пра нашых сучаснікаў, пра геаграфію, міфалогію, матэматыку, на аўтарах-класіках французскай, італьянскай, нямецкай літаратуры ці нават на тэалогіі і метафізіцы. Ён заўсёды даваў поўныя і грунтоўныя адказы. Ён не толькі цытаваў аўтараў, але часта ўспамінаў том і нават старонку, на якой знаходзілася тая ці іншая цытата. Гэта здзіўляла нават тых, хто ведаў, што Жан Ралей выкарыстоўваў увесь вольны час на чытанне і працаваў да позняй ночы.

Частку грошай, якія атрымліваў, ён трымаў на дабрачыннасць, а астатняй — на набывццё новых кніг, якія, меркаваў, павінны быць куплены для майго навучання ці каб

папоўніць сваю бібліятэку, у якой ужо былі сабраны больш як тры тысячы тамоў. Ён аказаў паслугу майму бацьку, каб папоўніць нашу сямейную бібліятэку, вельмі вялікую і добра падабраную, за якой сам і наглядаў. Класіфікацыя твораў, якія знаходзіліся ў гэтых дзвюх бібліятэках і каталог, які быў складзены на метады, прынятыя Жанам Ралеем, — гэта работа, якая магла б зрабіць гонар лепшым бібліятэкам Еўропы.

Заканчваю, каб сказаць, што на працягу тых гадоў, якія я правёў з маім настаўнікам, жывучы з ім у адным пакоі, я ніколі не пачуў ад яго дрэннага слова, ён ніколі не даваў падстаў для скандалаў, і я ніколі не заўважаў змен у яго характары і яго звычках. Заўсёды добразычлівы, з добрым настроем, ветлівы, ён успрымаў мяне без раздражнёнасці, нават калі быў незадаволены нечым. Я адчуваў сябе больш прыгнечаным непрыемнасцямі, якія сам прычыняў яму, чым тым, што ён дакараў мяне. Я заўсёды знаходзіў у ім прыклад дабрадзейства і наяўнасць усіх дасканаласцей, якія могуць быць дадзены чалавеку.

Нашы прагулкі па палях амаль заўсёды заканчваліся наведваннем бедных сялянскіх хат. Я зусім не цураўся бруднага адзення гэтых людзей і іх жыцця, калі мой настаўнік мяне пазнаёміў з гэтым класам людзей, неабходным для ўладальнікаў і найбольш карысным для грамадства. Я глядзеў на кожнага селяніна як на свайго брата, які быў такім жа чалавекам, як і я, але які ў той жа час быў лепшым за мяне, бо я быў яшчэ не ў стане што-небудзь зрабіць, а ён прымаў удзел у вытворчасці, у гаспадарцы землеўласніка ці свайго сям'і.

• Не пераходзячы прынцыповыя межы, мой настаўнік далучаў мяне да ідэй свабоды, якія грунтаваліся на прызнанні хрысціянства, згодна з якім мы павінны глядзець на будучыню як на братэрства ўсіх людзей.

Калі аднойчы, ускіпеўшы, я аблаяў і ўдарыў аднаго са слуг маіх бацькоў, Ралей загадаў мне чакаваць таму ногі ў прысутнасці іншых слуг. Мне тады не было і

дзесяці гадоў, і я адчуваў сябе менш зняважаным пакараннем, чым прыніжаны болем, які прычыніў чалавеку.

Жан Ралей, закончыўшы маю адукацыю, накіраваўся ў Вену, каб сустрэцца са сваёй сям'ёй. Пасля яго вяртання я ўжо стаў самастойным чалавекам і карыстаўся павагай, якую дае добрая адукацыя і рэпутацыя. Я вадзіў яго некалькі разоў на пасяджэнні сейма. Ён упершыню пачуў мяне ў ролі прамоўцы перад публікай, і слёзы пачыталі ліліся па яго шчоках. Я бачыў яго яшчэ многа разоў у доме маёй маці ў час паўстання 1794 г. Ён плакаў і благаслаўляў мяне, калі я ішоў на небяспечныя заданні.

Пасля смерці маці, у 1797 годзе, яго прынялі ў дом майго брата Лубеньскага, дзе яму аказалі належную ўвагу і дзе ён пражыў свае апошнія дні. Памёр Жан Ралей ва ўзросце 73 гадоў.

Я быў далёка ад маёй краіны ў час яго смерці і не змог сказаць апошнія словы на развітанне.

Гранітны камень, устаноўлены на беразе ручая, вакол якога растуць вербы і талолі, у майм парку ў Залесі з надпісам: «Настаўніку Жану Ралею ад удзячнага вучня М. А.» — гэта адзіны знак майго прызнання, які я змог пакінуць майму паважанаму сябру, памяць пра якога назаўсёды застаецца ў маёй сям'і...»

У XIX стагоддзі, хоць і адкрываліся разнастайныя навучальныя ўстановы (вучылішчы, пансіёны, гімназіі, ліцэі), інстытут губернерства працягваў актыўна функцыянаваць. Дваранскія і іншыя сем'і па-ранейшаму аддавалі перавагу дамашняму выхаванню, дамашнім педагогам і губернерам. Характэрна, што менавіта ў гэты перыяд і сем'і, і дзяржава сталі прад'яўляць дамашнім педагогам і губернерам самыя высокія патрабаванні. Яны былі выкладзены ў спецыяльным палажэнні «Положение о домашних наставниках и учителях», якое было прынята ў 1834 г. У ім, у прыватнасці, было запісана, што дамашні педагог павінен быць хрысціянінам, расійскім падданым, вылучацца дабрадзейнымі паводзінамі, мець добрую адукацыйную падрыхтоўку і вопыт. Узровень адукацыі прэтэндэнта на званне дамашняга настаўніка ўстанаўлівалі па выніках экзаменаў. Узровень маральных якасцей вызначаўся пасведчаннем з месца вучобы, працы і жыццядзейнасці. Пасля паспяховай здачы экзаменаў і наяўнасці станоўчых узорных маральных характарыстык прэтэндэнт атрымліваў пасведчанне на званне дамашняга настаўніка і становіўся служачым Міністэрства народнай адукацыі.

Падрыхтоўку дамашніх педагогаў ажыццяўлялі жаночыя гімназіі, пры якіх адкрываўся дадатковы педагогічны восьмы клас. Вучаніцам, якія заканчвалі гэты клас з залатым ці сярэбраным медалём, прысвойвалася званне дамашняй «наставніцы». А тыя вучаніцы, якія мелі станоўчыя адзнакі ў атэстаце, атрымлівалі права быць дамашнімі «учительницами». Падрыхтоўку дамашніх настаўніц і выхавальніц ажыццяўлялі таксама рэлігійныя навучальныя ўстановы, Вышэйшыя жаночыя курсы, настаўніцкія семінарыі, інстытуты.

Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. дзейнасць дамашніх педагогаў, выхавальнікаў і губернераў была забаронена. Аднак у асобных сем'ях дзяржаўных і партыйных дзеячаў працавалі вопытныя дамашнія педагогі.

У цяперашні час, калі пэўная катэгорыя сем'яў Беларусі жадае даць сваім дзецям якасную і ўзорную адукацыю, асобасна арыентаванае выхаванне, зноў з'явіліся перадумовы для адраджэння інстытута губернерства. І тут, дарэчы, практыкай сямейнага выхавання ў 90-я гады назапашаны пэўны станоўчы вопыт дзейнасці дамашніх педагогаў.

Сучасны інстытут дамашніх педагогаў і губернераў можа быць скіраваны на тое, каб задавальняць адукацыйныя і выхавальныя патрэбнасці розных катэгорый сем'яў і дзяцей:

- дзяцей адораных;
 - дзяцей з хранічнымі захворваннямі;
 - дзяцей з абмежаванымі магчымасцямі;
 - дзяцей, якія слаба адаптуюцца;
 - дзяцей з асаблівасцямі псіхафізічнага развіцця і г.д.
- Сучасны дамашні педагог будзе карысным і цікавым для бацькоў, калі ён зможа:
- рыхтаваць дзяцей да школы;
 - даваць наглыбленую падрыхтоўку ў пэўнай галіне ведаў;
 - навучаць замежным мовам;
 - навучаць жывапісу, ігры на музычных інструментах, спевам;
 - навучаць тэхнічнай творчасці і рамёствам;
 - быць узорам у паводзінах і жыцці.

ЛІТАРАТУРА:

Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание: Учебник для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 1999.

Ад удзячнага вучня — праз стагоддзі (3 аўтабіяграфіі Міхала Клеафаса Агінскага) // Настаўніцкая газета. — 1998, 26 сакавіка.

Семейное воспитание // Концепция образования и воспитания в Беларуси / Под ред. В. П. Пархоменко // Адукацыя і выхаванне, 1994.

ПАСЛУХАЕМ ВЯЛІКІХ

• Вучань ніколі не пераўзыходзіць настаўніка, калі бачыць у ім узор, а не саперніка.

Вісарыйён Бялінскі

• Чым больш дасканалае выхаванне, тым больш шчаслівыя народы.

Клод Гельвецыі

• Тыя, у каго мы вучымся, правільна называюцца нашымі настаўнікамі, але не кожны, хто вучыць нас, заслугоўвае гэта імя.

Іаган Гётэ

• Настаўнік, узор яго думак — вось што самае галоўнае ў кожным навучанні і выхаванні.

Адольф Дыстэрверг

• Вучыць — значыць удваіць вучыцца.

Жозэф Жубэр

• Здабен называюць свет бурнымі акіянамі; аднак шчаслівы той, хто плыве з плысцямі. А гэта справа выхавання.

Мікалай Карамзін

• Без прыкладаў немагчыма ні правільна вучыць, ні паспяхова вучыцца.

Лупый Калумела

• Няма нічога больш цяжкага, чым перавыхаваць чалавека, які дрэнна выхаваны.

Ян Коменскі

• Свет існуе не для таго, каб мы яго спазнавалі, а для таго, каб мы выходзілі з яго ў імя.

Георг Ліхтэнберг

• Пры чым вы пачнеце виховаць сваіх дзяцей, праверце вашы ўласныя паводзіны.

Антон Макаранка

• У выхаванні ўся справа ў тым, хто выхавальнік.

Мікалай Пірагоў